

*Civilization Boundaries
Цивилизационни граници*

СМЪРТТА НА КРАЛ ЕДУАРД VII И ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

Емил Александров

Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“

Резюме. Статията има за цел да покаже по-неизвестните исторически факти около смъртта на английския крал Едуард VII¹⁾. В този контекст се развиват и политическите взаимоотношения между Британската империя и Царство България. С оглед на поляризацията на Европа между Тройния съюз и Антантата, София се стреми да си осигури подкрепата на Лондон, а и да затвърди добрите връзки и чувства. Българската външна политика все още е с развързани ръце, но предвид стремежа за осъществяването на националното обединение се оглежда за съюзници и приятелски страни. Много се разчита и на цар Фердинанд I и неговите родствени връзки с кралското семейство, предвид циркулиращата в дипломатията английско-руска идея за създаване на Балкански съюз.

Ключови думи: Едуард VII; Царство България; дипломатия; цар Фердинанд I; Великобритания

След обявяването на независимостта на България се налага активизиране на българската външна политика. Обстановката на Балканския полуостров, а и в цяла Европа, продължава да е взривоопасна. Главна цел пред цар Фердинанд I и правителството на Александър Малинов е в час на опасност да защитят съществуването на държавата, както и да работят за националния идеал на обединението (Malinov, 1938:142 – 143).

На дневен ред стои търсенето на общи допирни точки и език с балканските страни (относно Македония), както и с Великите сили от двата блока. Може да се констатира, че в навечерието на Балканските войни българската външна политика трудно открива своя път, въпреки че официалната линия е ориентирана към Русия (Statelova, Popov & Tankova, 1994: 377, 406 – 407).

За това логично допринасят редица обективни и субективни обстоятелства. Цар Фердинанд определя ситуацията като „затворен кръг“ (Konstant, 1992: 279), описан около него и България. Той се явява „лице“ на българската външна политика, особено подходящ и подкрепящ инициативите на правителството на Демократическата

партия. Неговото продължително управление и връзките му с редица управляващи кралски династии в Европа го правят такъв незаменим и естествен помощник на Малинов и ген. Стефан Паприков. Това е далеч преди да увеличи своите правомощия след промяна на чл. 17 от българската Конституция. На хоризонта се появяват възможности, които навременно трябва да се оползотворят.

През 1910 г. българските ръководители решават да предприемат серия от посещения на европейските столици, в това число и на английската. От 10 до 19 февруари е посетен Санкт Петербург, като са проведени руско-български преговори по балканските въпроси, а от 8 до 15 март – и Цариград, в опити за възвръщане на разколебаното доверие на османска Турция след независимостта. Визитите се оказват на високо ниво, делегациите са приети с нужното внимание и уважение, но не се оказват много успешни (Statelova, Popov, Tankova, 1994: 404, 414; Malinov, 1938: 143, 155, 158).

След Цариград българската дипломация се насочва към Франция и Великобритания. Това говори определено за подчертан приоритет към страните от блока на Антантата. Заплануваните посещения се налагат, за да се изкажат благодарности на правителствата им за големите услуги, които ни правят в османската столица при преговорите за признаване на независимостта. Двете визити трябва да се използват ползотворно и за политически разговори по злободневни въпроси. Според спомените на Малинов и за да „посверим часовниците си“ (Malinov, 1938:159).

По-конкретно интересът на цар Фердинанд към Англия е по-силен, тъй като редовно се осведомява за положението там, а и за обществените нагласи. За последно това става чрез пълномощния министър Панчо Хаджимишев и неговото известие от 24 март 1910 г. под №204. Дипломатът специално отбелязва статията, публикувана във вестник „Модерно общество“ (Modern Society) на 20 март (2 април) 1910 г. Английските журналисти се занимават с образа на българския владетел в материал под заглавие „Царят на България“ (The King of Bulgaria). Фердинанд със специфично внимание, уязвим за обиди (Konstant, 1992: 267), следи за всички мнения, които се появяват за неговата княжеска, а отскоро и царска особа²⁾. Вестникът се спира на роднинските връзки между Едуард VII и Фердинанд, като заключава, че последният не се нрави много на английския суверен, защото не държи на дадената си дума³⁾. При все това статията завършва с известна надежда, че „ако той би довел в Англия на посещение втората си съпруга⁴⁾..., би получил без съмнение един радушен прием от страна на английското население, което обича да вижда по лондонските улици да се возят един цар и царица“. Хаджимишев препоръчва за неизлишно този факт да се вземе под внимание и час по скоро Техни Величества да посетят двореца „Сейнт Джеймс“ (ИЦД, Ф. 176 К, оп.2, а. е. 885, л. 3 – 5).

Българската страна обаче трябва да се откаже от намеренията си за височайше официално посещение във Великобритания (Malinov, 1938:159). Както информирани-

ра с телеграма Хаджимишев, на 23 април 1910 г. по частни сведения английският крал Едуард VII получава апоплектичен удар (ЦДА, Ф. 176 К, оп.2, а. е. 632, л.1). На следващия ден данните са по-точни, като вече е ясен и точният час на смъртта на Негово Величество, а именно 11 и $\frac{3}{4}$ вечерта. Съгласно дипломатическия протокол лондонският министър се подписва в съболезнователната книга на кралица Александра и крал Джордж V. В проведена среща със секретаря У. Тирел последният е помолен да предаде на своя шеф съболезнованията на Царство България и личните на представителя ѝ.

Този трагичен момент раздвижва европейската дипломация. Пълномощните министри, акредитирани в британската столица, начело с доайена Пол Камбон, поднасят на външния министър сър Едуард Грей съболезнования от дипломатическия корпус (ЦДА, Ф. 176 К, оп.2, а. е. 632, л.1). Новината за смъртта на Едуард VII изненадва и развълнува българските управляващи, в това число и цар Фердинанд I, въпреки предишни търкания между двамата владетели. За такъв пример можем да посочим края на 1908 г., когато Фердинанд I не изпраща традиционните си приветствия по случай рождения ден на английския крал. Обтегнатите отношения са предизвикани от нежеланието на Англия да признае независимостта на България, и най-вече царската титла на владетеля ѝ⁵⁾.

Ръководителят на британската външна политика официално съобщава за смъртта на краля и датата на евентуалното негово погребение 4 (17) май 1910 г. Хаджимишев е известен, че до този момент само германският император Вилхелм II е потвърдил личното си присъствие за погребението (пак там, л. 7). Съседната на България Сърбия, която иска да се сближи с българите с английска подкрепа, също изказва съболезнования. Това става чрез министрите Милованович и М. Спалайкович, а националните знамена са спуснати в знак на траур. Малко по-късно става известна и точната дата на погребението 7 (20) май 1910 г. (пак там, л.30). Политическите отношения между България и Великобритания за известен период от време се развиват под сянката на това трагично събитие, разтърсило монархическите фамилии. В този ранен етап българският кабинет и царят не са сигурни как да подхождат и дали владетелят да присъства лично в Лондон. С телеграма под №657 Хаджимишев е осведомен, че Негово Величество няма да присъства на опелото на своя братовчед. Затова, когато от морското Адмиралтейство се обръщат към Българската легация с молба за съдействие, той е озадачен. Отнася се до това дали легацията има царското знаме и ще може ли да го предостави, за да се снесе негово копие от англичаните. По тяхна информация обаче българският цар щял лично да дойде. От българска страна се изказва съжаление, че не може да се отговори на английската молба, тъй като в легацията няма налично знаме (пак там, л.13).

В крайна сметка, логиката на двустранните отношения и уважението надделяват и цар Фердинанд I е почти решен да присъства. За да разсее останалото у него минимално колебание, той посещава пълномощния министър Максфелд де

Карденал Финдли в Британската легация в София. Англичанинът се изненадва от визитата, която е използвана от Фердинанд I да изкаже лично съболезнованията си по повод кончината на Едуард VII, както и да се запознае със сведения от първа ръка как ще протече процесията. Дългият разговор беседа е предаден от пълномощния министър с телеграма №150 от 29 април (11 май) 1910 г. до Ч. Хардинг във „Форин офис“. В него царят прави преглед на отношенията си с покойния, като споменава, че не са били така добри, а даже са и често обтегнати⁽⁶⁾ (BD, № 150 Findli do Kharding, vol. IX, p.I, p. 162, 11.V. 1910). Въпреки това Фердинанд I искрено се възхищава от братовчед си. Първият импулс, който има след тъжната вест, е да предложи да присъства лично на погребението, но се засяга от направеното преди време съобщение от шарже д'афера Линдли. Пред дворецов служител той бил казал: „Le Roi Edouard ne pouvait pas me sentir, et qu'une visite de ma part en Angleterre ne serait pas bienvenue“⁽⁷⁾. Предвид това царят иска от Финдли съвет, за своето колебание, въпреки че министрите желаят той да отиде в Англия. Ето и думите на Фердинанд I: „...Готов съм и се радвам да отида, ако мога да бъда сигурен в добър прием. Аз Ви моля да ми кажете честно какво да правя?“ (BD, № 150 Findli do Kharding, vol. IX, p.I, p. 163, 11.V. 1910) Финдли обяснява, че в негово отсъствие е станало някакво недоразумение и надали г-н Линдли е направил подобно изявление по такъв деликатен въпрос. Очевидно това е грубо и умишлено направено от някой неизвестен или нещо е прочетено от царя между редовете, защитава английската позиция посланикът. Получавайки обяснение, Фердинанд I заявява, че желае занапред да се установят постоянни приятелски връзки с кралската фамилия на Англия. Повторно към Финдли е отправена молба да телеграфира във външното министерство предложението да присъства на погребението. Посланикът веднага се съгласява да направи това, но с това събеседването не свършва. Българският суверен се обръща с въпрос как ще бъдат организирани официалните лица – дали по азбучен ред според ранга (по старшинство), или по степени на отношения (роднински връзки), за да не бъде подложен на унижения. Финдли не може да даде задоволителен отговор, а Фердинанд продължава „тормоза“⁽⁸⁾, като се жалва този път от английската преса, показваща предразсъдъци срещу него (BD, № 150 Findli do Kharding, vol. IX, p.I, p. 162–164, 11.V. 1910; Konstant, 1992: 272).

През това време на Хаджимишев е съобщена добрата новина от София относно пътуването на царя. Това е сторено точно навреме, тъй като англичаните също стават нетърпеливи от развитието на въпроса (ЩДА, Ф. 176 К, оп.2, а. е. 632, л.51). От „Форин офис“ сър Грей пък дава да се разбере, че поради дълбокия траур няма да се правят никакви официални посрещания на чуждите владетели, които са обявили намерението си да присъстват на траурната церемония (пак там л. 84). До Лондон цар Фердинанд пътува с влак заедно с австрийския престолонаследник ерцхерцог Франц Фердинанд (Konstant, 1992: 270 – 271). Морското разстояние през Ламанша от Кале до Дувър е изминато с парахода *Ouward*, из-

пратен от Адмиралтейството, а не с яхтата „Александра“, като предвид траура българският флаг резонно не се развива на мачтата (пак там, л.89).

На английска земя българският монарх е посрещнат и поздравен на самия кей лично от лорд Луи фон Батенберг⁹⁾, под чиято команда се намира британската флота, и от местните жители на Дувър. Веднага към Негово Величество царя са аташирани високопоставени лица. Това са лорд Венлок и о.з. ген. майор сър Реджиналд Тин (пак там, л. 90). Депутацията е настанена в „Клеридж хотел“. Това голямо внимание свидетелства, че британските управляващи среди все пак държат на отношенията си с България и проявяват нужното уважение към владетеля ѝ. С това пътуването не приключва и до столицата се осъществява със специален влак. На гара „Виктория“ в 4,52 ч. след обяд българският цар е посрещнат лично от негово Величество новия крал Джордж V, от престолонаследника принц Едуард – дук Корнуолски, от принцове и др. височайши особи. Царят представя на краля членовете на свитата си – секретаря на легацията г-н Джиджев, личния си секретар граф Бурбулон, представители на българската колония в Англия, господата Венган Христов, Хр. Чатаров, Бонев и Планински. Те са дошли да поздравят с добре дошли двамата монарси (пак там л.90 гр.). Въпреки напрегнатата програма около поръчването на венец, който да се поднесе в Уиндзорския дворец и др. (пак там , л. 52), лондонският министър държи непрекъснато в течение на нещата кабинета в София. Той донася, че царят е настанен в дома на сър Баркли Шефийлд (Barclay Sheffield) на улица South Audley Street 8. Същия ден, 6 май 1910 г., е посетена и кралицата майка Александра в Бъкингамския дворец. Проведени са срещи и с гръцкия крал Георги I и бившия американски президент и приятел на България Теодор Рузвелт (пак там , л.90 гр.). Ограниченият характер на посещението все пак не пречи да се пуснат в ход някои външнополитически похвати. По същество тези разговори се оказват полезни и за укрепване авторитета на царя, а и на страната, която представлява.

Погребението става на следващия ден – 7 (20) май 1910 г., и се оказва най-голямото събиране на едно място на царски особи и висши представители и последното изобщо от този род за XX век. Сред по-големите имена проличават: кайзер Вилхелм II, крал Георги I Гръцки, крал Алберт Белгийски, крал Алфонсо XIII Испански, крал Джордж V Английски, крал Фредерик VIII Датски, Мануел Португалски, Хаакон VII Норвежки (Konstant, 1992: 268 – 269). От другите велики държави републиканска Франция е представена от външния министър Стефан Пишон и посланик Жул Камбон, а Съединените американски щати – лично от бившия президент Т. Рузвелт. Те обаче остават крайно недоволни от мястото си в процесията (пак там, л.80). Деветима крале (царе) яздат след ковчега във великолепа погребална процесия, каквато само Британската империя може да направи и да демонстрира своята мощ и блясък пред света. Представени са 70 страни, а цар Фердинанд I в униформата си е точно пред ерцхерцог Франц Фердинанд и пред главата на рода – принц Филип Сакс Кобург (Konstant, 1992: 272). Отделно

той се явява и пред белгийския крал и до португалския и датския. Спазен е принципът на старшинство при възкачване на трона, с изключение за кайзер Вилхелм II, който е отдясно на английския крал, за да изпревари Георги I Гръцки. За място на погребението е избрана капелата „Св. Георги“ в Уиндзор, а църковната служба е импозантна (ИДА, Ф. 176 К, оп.2, а. е. 632, л.64, 91 гр.). Цар Фердинанд I леко е раздразнен, че Вилхелм II е по-напред, тъй като титлите им цар и император са равни, но няма как – България е малка балканска страна с претенции за отминала слава, разбираана само от историците (Konstant, 1992: 272).

Преди Джордж V да се раздели с присъстващите чужди владетели, настоява да се направи една фотография на тази историческа група от девет короновани европейски държавни глави, събрани заедно. Отпътуването на българската делегация е на 8 (21) май 1910 г. в 14,10 ч., изпратена отново от висши особи от кралския английски дом и самия крал. Пред Хаджимишев Негово Величество споделя „височайшето си задоволство от оказания му тук прием от краля и целия му двор“ (пак там, л.90 гр., 91 гр.). Няколко дни след завръщането си в България цар Фердинанд споделя и на Финдли, че е повече от доволен от приема. Краткият престой в Лондон се оказва личен успех за царя, но и допринася за повишаване на имиджа на България в Европа. Впоследствие се появяват положителни отзиви, изразени от личния секретар на покойния крал Едуард VII сър Фредерик Пънзън-би¹⁰). Той пише, че от събраните множество крале на погребението германският император и българският цар са „определено най-големите личности“ (Konstant, 1992: 272 – 273).

Английските домакини своевременно правят някоя и друга малка неточност. Предвид огромните трудности по организирането на това мащабно траурно мероприятие, грешките са обясними и разбираеми. Българският пълномощен министър обръща внимание, че е била обърквана титлата на българския суверен, написана „цар на България“, а не „цар на българите“. Английското правителство е признало титлата и затова външният министър ген. Паприков е приканен да сигнализира за тази нередност официално пред Финдли (пак там, л. 64). Сър Едуард Грей, въпреки тежестите по водене на делата на обширната колониална империя, намира време да приеме във „Форин офис“ българския министър. Той му благодари за споделените от него мисли в специално поставената съболезнователна книга по повод смъртта на крал Едуард VII (пак там, л. 83). Англичанинът допълнително се обръща с питане дали трябва да се върне орденът „Св. Александър“, с който е бил награден покойният крал (пак там, л.102). Отговорът идва малко по-късно, на 29 юни 1910 г., от А. Ляпчев, като временно изпълняващ длъжността министър на външните работи, че съгласно статута орденът „Св. Александър“ наистина трябва да се върне (пак там, л. 110). Не се осъществява и намерението цар Фердинанд I да приеме на аудиенция и да говори повече време с ръководителите на британската дипломация. Това е следствие на изключително кратката, стегната визита, планирана в строг график по време на пребиваването му в Лондон.

В кореспонденцията до България Хаджимишев не се съмнява, че пътуването на царя до Великобритания произвежда отлично впечатление. За него любезният прием, който сейнтджеймският двор прави, е най-доброто доказателство, че англичаните държат на неговото присъствие. Мъжественото държание в кортежа е забелязано от всички чужди владетели. Накрая опитният дипломат прави следното резонно заключение: „Безспорно това ще има добри политически последици за бъдещето“ (ЦДА, Ф. 176 К, оп.2, а. е. 632, л. 92).

В следващите месеци българските министри се притесняват от политиката, която ще се следва от новия английски владетел. Това се следи внимателно не само в София, но и от политическия свят, особено след вече изграденото статукво от Антантата и Тройния съюз. Хаджимишев предоставя успокоителни сведения с поверителния си рапорт до Паприков от 17 май 1910 г. В него той изказва редица стойностни и точни анализи и предоставя редица данни. Започва с отличителната черта на политиката на покойния Едуард VII, с която ще остане в историята, а именно, че успява да възстанови равновесието на Силите, като присъединява Англия към френско-руския съюз. Не е дръзко и да се каже, че с възкачването на Джордж V външната политика на Великобритания няма да се измени ни на йота (ЦДА, Ф. 176 К, оп.2, а. е. 631, л. 54, 54 гр.). В този смисъл, английският владетел дава уверения на френския и руския посланик в Лондон – Пол Камбон и граф Бенкендорф, приети два-три дни след смъртта на краля. С това не свършват проблемите за външната английска политика, която се опасява за солидността на Антантата и от евентуално германско нашествие. Хаджимишев продължава с информацията си, че сред консервативните политици има желание за една война срещу Германия веднага, а не след една-две години, за да не бъде късно. При една бъдеща война Хаджимишев правилно стига до извода, поднесен в София, че всичката тежест ще падне на Франция и Русия, които ще бъдат само в услуга на Англия, на която не е необходима сухопътна войска. Затова и Париж, и Петербург не се ангажират повече, отколкото е необходимо (пак там, л. 55, 55 гр.). Италия е в Тройния съюз, но в случай на съткновение между двата блока ще остане неутрална. Хаджимишев се опасява от тези свои разсъждения за трайността на Антантата като фактор в общоевропейската политика. Пред ген. Паприков обаче той все още не иска да се произнася дали общобългарските интереси са най-добре гарантирани, като се следва политиката, препоръчвана от Тройното съглашение (пак там, л. 56, 56 гр.). Постепенно българското външно и интерес, предизвикани от рокадите по върховете на една от най-мощните държави по света, отшумяват. Малко по-късно политическите отношения на Англия и България навлизат в своя естествен ритъм.

Към края на месец май (29-и) 1910 г. двустранните контакти са пак в разгара си. Английските управляващи кръгове се интересуват дали Негово Величество царят е останал доволен от пребиваването в страната им. Отношенията на Ч. Хардинг с Хаджимишев са особено приятелски. На заместника на сър Грей е отговорено, че царят без съмнение е бил дълбоко опечален, когато пристига в

Лондон. Все пак политиката е политика, а чувствата са си чувства. Фердинанд I дава висока задоволителна оценка на любезния прием, който му е оказан от краля, кралицата и кралицата майка, както и на цялото кралско семейство. Сър Хардинг е щастлив да чуе тези думи от устата на българския си събеседник. Неусетно разговарят се завърта за ситуацията в Европа след Търновския акт. Според английския министър Фердинанд I се оказва наистина миротворец. Във „Форин офис“ ценят царските старания и постоянни усилия за запазване мира на Балканите. За съжаление, невинаги се отчита справедливо това в странство според Хаджи-мишев. Сега при визитата се вижда как в Англия се ценят неговите достойнства и заслуги. Българският дипломат е приятно впечатлен да отбележи тези отзиви на Хардинг, и ги чува за първи път, откакто е акредитиран във Великобритания (ИЦА, Ф. 176 К, оп.2, а. е. 632, л. 96, 96 гр., 97).

С това не се изчерпват динамичните и интересни българско-английски взаимоотношения покрай смъртта на крал Едуард VII. Съгласно дипломатическата практика Британската империя изпраща няколко мисии в столиците на европейските държави¹¹⁾. Тяхната цел е официално да се нотифицира възкачването на престола на английския крал и император на Индия Джордж V. В отсъствието на премиер-министъра Малинов и на ген. Паприков отново Ляпчев се оказва в качеството на външен министър, отговарящ за българските дела. Именно на него английският пълномощен министър в България М. де Карденал Финдли изпраща нота на 21 юни (4 юли) 1910 г. С нея царското правителство е информирано, че Негово Величество английският крал изпраща извънредния си пратеник фелдмаршал лорд Робертс. Той ще обяви възкачването му на британския трон пред дворците в Берлин, Санкт Петербург, Цариград, София, Букурещ, Белград. Според изработената програма пратеникът ще тръгне след 15 юли 1910 г. (н. ст.) и като наближи границите на България, ще бъде съобщена датата на пристигането му. Това ще стане през първата половина на месец август (н.ст.) според Финдли. Последният се надява така изложената програма за визитата да се одобри от царя, и моли да бъде известен навреме за българския отговор. Бързата и акуратна реакция на Ляпчев е, че понеже царят пътува и почива (в унгарското си имение), не е лесно да се предвиди дали ще бъде в София по това време, за да приеме лорд фелдмаршала (пак там, л.105, 105 гр., 106). Външният министър се обръща към началника на тайния кабинет на царя – Ст. Добрович, за да го запознае с последните новини в отношенията с Англия. Тъй като се оказва, че Фердинанд I е на посещение във Франция, на 26 юни 1910 г. Ляпчев търси съдействие от българския министър Димитър Станчов. След два дни отговорът от Париж е налице. Възникналата ситуация се обсъжда, а Станчов докладва, че тъй като царят ще посещава и Черна гора, не е много ясно дали ще може да приеме английския пратеник по-рано от първите дни на септември 1910 г. Фердинанд моли отговорът му да се съобщи възможно по-деликатно на Финдли чрез предварително съгласуване с Добрович, за да се види какво ще предложи Лондон (пак там, л. 109).

Английската страна влиза в положението на Ляпчев и на „пътешествия“ български монарх и с нова нота на Финдли от 7 (20) юли 1910 г. се съобщава за друга набелязана дата за тръгване на мисията. Това трябва да се осъществи според английския пълномощен министър към средата на идващия месец октомври. Изявено е и желанието да се разбере денят, в който царят ще приеме на аудиенция височайшия английски гост (пак там, л. 112). Разминаването е закономерно предвид динамиката на случващите се събития и процеси, различни външни или вътрешни фактори и други. Също така политическите ръководители невинаги се оказват на места, където се изисква да бъдат. Обиколката на лорд Робертс е в ход из европейските столици, но срещата с Фердинанд в България определено се отлага във времето.

Поради този все още неразрешен проблем в българско-английските политически отношения (но в никакъв случай помрачаващ ги – б.а.) във „Форин офис“ вземат решение нотификацията да се направи в София. За тази цел Финдли получава нужните инструкции (на 29 юли 1910 г.) от ръководителя на британската политика, за да не се бавят повече излишно нещата. Все пак надделява английската консервативност, педантичност за спазване на дългогодишни практики и традиции. На 20 октомври 1910 г. шарже д'аферът в Лондон Никифоров е оторизиран от англичаните да съобщи (с доклад под №674) до Ал. Малинов, че Великобритания определя нов специален пратеник. Това е английският генерал лейтенант сър Артър Паджет (sir Arthur Paget). Той трябва да оповести възшествието на английския крал съответно на Баварския, Вюртембергския и българския владетел. В тази сравнително по-малка и изтощителна обиколка (за разлика от тази на лорд Робертс в половин Европа) влизат следните представителни членове: контраадмирал Типер (Tupper), капитаните Артур Мъри (Arthur Murray), А. Паджет (А. Е. Paget) и Р. Кемпбел (R. Campbell) като секретар на мисията. Тръгването на тази делегация е определено според сигнала на Никифоров за 25 октомври, а пристигането (най-накрая – б.а.) в София – на 1 (14) ноември 1910 г. (пак там, л.138).

Последни интересни, но вече заключителни политически акценти за изминаващата 1910 г. отново предоставя Никифоров под рапорт №691 до Ал. Малинов. На 27 октомври се провежда ежегодният традиционен Лондонски банкет в зала „Гилдхол“ (Guildhall) по случай встъпването в длъжност на новия кмет на Лондон. Датата съвпада и с рождения ден на вече споминалия се крал Едуард VII. На него присъстват министър-председателят Хърбърт Аскуит, министри от кабинета, духовенство, военни и граждански сановници и др. На този банкет, пише Никифоров, за пореден път се говори за починалия владетел и се изразява дълбоко почитание към неговото дело и качества. Лично Аскуит държи реч, в която го нарича миротворец (Peacemaker). Покойният се е отличавал и с всестранно влияние пред всичките владетели на света, посочено е и последното му велико миротворно дело – създаването на Южноафриканския съюз. При подготовката и преговорите на България за осъществяването на националния въпрос (а тя е в

ход) създаване на добри отношения с държава като Великобритания ще е целесъобразно. Ползата конкретно е, че в това известие от българския дипломат се предават данни за английската външна и вътрешна политика, изказани от английския премиер. Той анализира отношенията между Великите сили, че са добри и че основна цел на Великобритания е било оказването на благотворно въздействие за отстраняване на евентуални грозящи конфликти. (ЦДА, Ф. 176 К, оп.2, а, е, 631, л. 71, 71 гр. 72, 72 гр.). Българската дипломация трябва да следи постоянно промените на международната сцена и да взема, така да се каже, едни или други предпазни мерки.

В заключение трябва да отбележим, че въпреки изненадващата за всички трагична кончина на английския крал Едуард VII българо-английските политически отношения остават добри и възходящи. Новият владетел крал Джордж V ги потвърждава с едно положително отношение към Царство България и цар Фердинанд I. Разбира се, тези контакти са в контекста на вече структурирания ред в Европа, а именно между една велика сила и една млада, но перспективна в бъдещето балканска държава. Българската дипломация знае къде е мястото ѝ, затова към 1910 г. клони към Русия (респективно Великобритания), но все още се колебае за пътя, който трябва да следва за осъществяването на националния идеал. Силен фактор се оказва българският владетел, който се явява като „тайно оръжие“ в разговорите си с английските и другите европейски дипломати предвид неговата начетеност и интелигентност. Финалните акорди на сагата относно смъртта на крал Едуард VII се оказват изпратените от Великобритания мисии до София, за да обявят официално, съгласно традицията и протокола, възкачването на новия крал на трона.

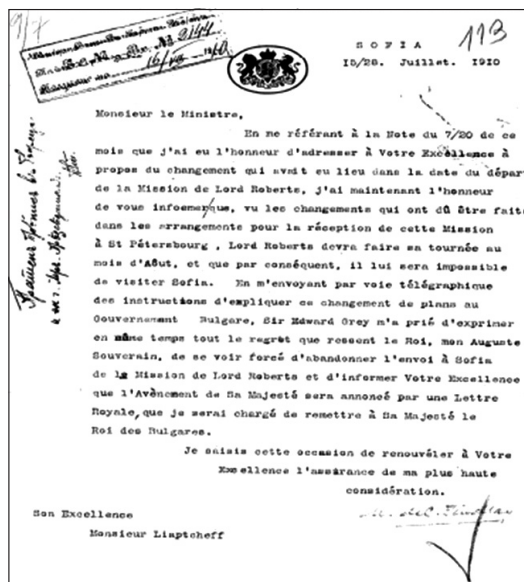
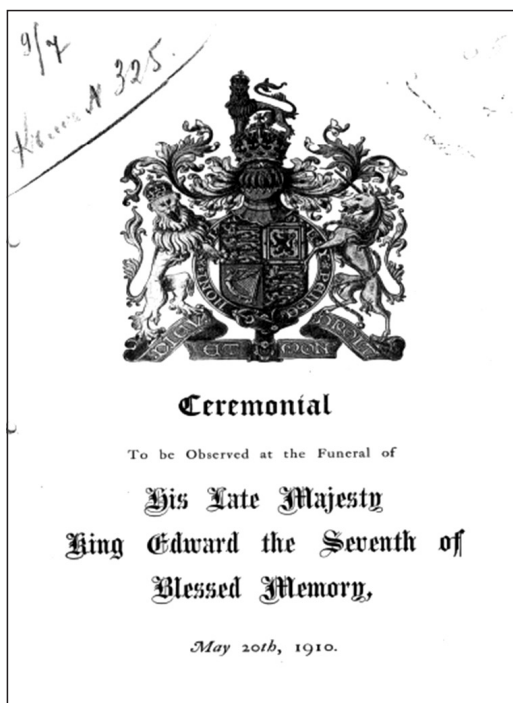
Приложения

Британския крал Едуард VII на монета (суверен) от 1902 г.,
7,99 грама, злато, 22 к.

Източник: royalcoins.ru

Официално съобщение
за смъртта на английския крал
Едуард VII,
Източник: ЦДА, Ф. 176 К, оп.2,
а. е. 632, л. 46, 65.

Нота от английския
пълномощен министър М. де
Карденал Финдли (ясно личи
подписът му) до и.д. министър
на външните работи А. Ляпчев
относно идването на мисия
на фелдмаршал лорд Робертс,
която да оповести възшествието
на новия английски крал (15/28
юли 1910 г.)

Източник: ЦДА, Ф. 176 К,
оп.2, а. е. 632, л. 113.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. биографични данни в The New Encyclopedia Britannica. (1992) vo 1.4 (1 – 29 vol.). Chicago. p. 378 – 379.
2. В „Нешънъл ривю“ царят се атакува с намеци за неговата бисексуалност и метафорично му се приписва убийството на Стамболов. Статията е анонимна, но всъщност неин автор е д-р Е. Дж. Дилън – кореспондент на „Дейли телеграф“ в Русия [Konstant, 1992: 260 – 261.
3. Става въпрос за преминаването на княз Борис в лоното на православието през 1896 г.
4. Елеонора фон Рьойс-Кьостриц.
5. Фердинанд дори заплашва да върне всички свои английски ордени и медали.
6. Особено фактът, че Едуард VII вярвал, че Фердинанд е действал в тайно споразумение с Австро-Унгария покрай кризата 1908 – 1909 г.
7. Крал Едуард не можеше да не усети, че визитата в Англия няма да бъде добре приета (б.а.).
8. В същата телеграма до Хардинг Финдли споделя: „Страдам от морално изтощение след едновременно словесен двубой с цар Фердинанд“.
9. Братовчед на първия български княз А. Батенберг. След началото на Голямата война е освободен от поста първи помощник на Чърчил в Адмиралтейството поради немския си произход. Флотата тогава след учения е събрана в юмрук и не е разпусната от Батенберг, но шефът му обира лаврите за това. вж. Гунев, Г. & Илчев, Ив. (1989). У. Чърчил и Балканите, София. с. 15 – 16.
10. По-точно е Понсонби (б.а.)
11. Една от тях е в Атина и Цариград. Там е изпратен маркиз Нортхямптън и др. с писмо до султана от крал Джордж V. Визитата преминава с присъствие на Дж. Лоутър и висши английски чиновници на турска служба. Това докладва до София секретарят на легацията Недев (ЩДА, Ф 176 К, оп.2, а. е. 632, л.116 – 118).

ЛИТЕРАТУРА

- Констант, Ст. (1992). *Фердинанд Лисицата*. София.
- Малинов, Ал. (1938). *Странички от нашата нова политическа история*. София.
- Стателова, Е., Попов, Р. & Танкова, В. (1994). *История на българската дипломация 1879 – 1913*. София.
- British Documents on the origins of the war 1898-1914 (G. P. Gooch & Harold Temperley, eds.) vol. IX, part I – The Prelude. The Tripoli War. London, 1933 (BD).

REFERENCES

- Konstant, St. (1992). *Ferdinand Lisitsata*. Sofia.
Malinov, Al. (1938). *Stranichki ot nashata nova politicheska istoriya*. Sofia.
Statelova, E., Popov, R. & Tankova. V. (1994). *Istoriya na bŭlgarskata diplomatsiya 1879 – 1913*. Sofia.
British Documents on the origins of the war 1898-1914 (G. P. Gooch & Harold Temperley, eds.) vol. IX, part I - The Prelude. The Tripoli War. London, 1933 (BD).

THE DEATH OF KING EDUARD VII AND THE POLITICAL RELATIONS BETWEEN BULGARIA AND GREAT BRITAIN

Abstract. The article aims to show some unknown historical facts about the death of King Edward VII of England. In this context the political relations between the British Empire and the Kingdom of Bulgaria are developing. In view of the polarization of Europe between the Triple Alliance and the Entente, Sofia seeks to secure the support of London and to establish good connections and feelings. Bulgaria's foreign policy is still with loose hands, but considering the pursuit of national unification, it looks for allies and friendly countries. Naturally, King Ferdinand I and his family ties to the royal family of England are naturally counting, given the English-Russian idea circulating in the diplomacy of 1908-1909 to create a Balkan Union.

Keywords: King Edward VII; Bulgarian Kingdom; diplomacy; political relations; King Ferdinand I; Great Britain

✉ **Dr. Emil Aleksandrov**
University of Veliko Tarnovo
5000 V. Tarnovo, Bulgaria
E-mail: emil_alex@abv.bg